

Siergiej Kowalow

Lublin, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej

«АПОСТАЛ НОНКАНФАРМІЗМУ». ДЫСІДЭНЦКІ ПЕРЫЯД АЛЕГА БЕМБЕЛЯ (ЗЬНІЧА)

“Apostle of Nonconformity”: Oleg Bembel’s (Znich) Dissident Period

ABSTRACT: The article deals with a phenomenon unique for Belarusian literature of the Soviet period: the dissident, non-conformist work of Znich (Oleg Bembel). In the context of the history of Belarusian literature, the poet is known as the author of religious-patriotic and spiritual-meditative poems, many of which were created outside the walls of the monastery, where the poet has lived since 1996. The author of the article explores a little-known page in the writer’s work: the early, dissident poetry of Oleg Bembel of the first half of the 1980s, which was distributed in manuscripts, *samizdat*, was published in the émigré press (newspaper and the “Belarus” publishing house). In terms of genre, these were mostly short epigrams and poems dedicated to the classics of Belarusian literature (Francis Bahushevich, Janka Kupala, Maxim Bahdanovich). Thematically the article is concerned with poems about the tragic situation of the Belarusian language, culture, science in the USSR, Russification and the decline of spirituality in an atheistic country. Attention is drawn to the artistic form of the poems, emphasized is their attachment to the intellectual and philosophical trends within modern Belarusian poetry.

KEYWORDS: totalitarianism, non-conformism, *samizdat*, Belarusian poetry, epigrams, Oleg Bembel (Znich)

Характэрнай асаблівасцю беларускай літаратуры 60-80-х гадоў XX стагоддзя лічыцца адсутнасць пісьменнікаў-дысідэнтаў, такіх як Аляксандр Салжаніцын, Андрэй Сіняўскі, Юлі Даніэль, Іосіф Бродскі ў рускай літаратуры альбо Іван Дзюба, Васіль Стус, Вячаслаў Чарнавіл, Ігар Калынец у літаратуры ўкраінскай. Адзін з аўтараў калектыўнай манаграфіі *Таталітарызм* (Мінск 2007) літаратуразнаўца Пятро Васючэнка адзначае, што ў Беларусі ў 1960-я – 80-я гады дысідэнтства не аформілася ў класічным выглядзе і называе асноўныя прычыны гэтага: «Галоўныя зь іх – фізічнае зьнішчэнне патэнцыйных дысідэнтаў у 1930-1940-я гады, абачлівасць наступнікаў, сфармаваная стагодзьдзямі беларуская мэнтальнасць»¹.

¹ *Таталітарызм. Курс лекцыяў*, укл. А. Анціпенка, Менск 2007, с. 174.

Напэўна, можна было б назваць пісьменнікамі-дысідэнтамі паэтку Ларысу Геніюш (1910-1983), якая, вярнуўшыся са сталінскіх лагераў, да канца жыцця не прызнавала сябе грамадзянкай СССР і знаходзілася пад сталым наглядом КДБ, альбо паэта Алеся Наўроцкага (1937-2012), які ў знак пратэсту супраць ужывання псіхіятрыі ў палітычных мэтах выйшаў у 1976 годзе з Саюза пісьменнікаў БССР. Але яны не займаліся грамадска-палітычнай дзейнасцю, не публікавалі свае творы ў самвыдаце альбо за мяжой, іхнюю грамадзянскую пазіцыю больш правільна будзе акрэсліць як нонканфармізм, а не дысідэнцтва. Перакананымі нонканфармістамі былі Васіль Быкаў, Уладзімір Караткевіч, Аляксей Карпюк, Алесь Разанаў, Уладзімір Арлоў, Вінцэс Мудроў і многія іншыя беларускія пісьменнікі².

Беларускія пісьменнікі савецкага перыяду – нават нонканфармісты – рэдка пісалі «у шуфляду», не кажучы ўжо пра самвыдат ці замежную прэсу: каб не стаць ахвярамі афіцыйнай цэнзуры, яны абачліва «уключалі» механізм самацэнзуры ці карысталіся «эзопавай мовай». Сярод скалечаных дзяржаўнай цэнзурай твораў можна назваць такія творы, як *Мёртвым не баліць* і *Круглянскі мост* Васіля Быкава, *Дабрасельцы* Аляксея Кулакоўскага, *Нельга забыць* Уладзіміра Караткевіча. Але ўсё ж такія гэтыя творы былі спачатку апублікаваныя ў афіцыйным друку, хоць і ў скалечаным выглядзе, і толькі пазней некаторыя з іх былі ў Беларусі негалосна забароненыя (*Мёртвым не баліць* В. Быкава, *Дабрасельцы* А. Кулакоўскага).

У выніку, калі ў другой палове васьмідзесятых гадоў на хвалі перабудовы і галоснасці ў СССР цэнзура была значна паслаблена і з’явілася магчымаць публікаваць творы, якія раней не мелі шанцаў пабачыць свет, у беларускай пасляваеннай літаратуры практычна не аказалася неапублікаваных твораў, якія маглі б здзівіць чытача (у адрозненні ад рэпрэсаванай беларускай літаратуры 20-30-х гадоў):

У „перабудовачны” ж час з шуфлядаў выцягваліся пераважна дзёньнікі, асобныя вершы, аповяды і нататкі, але буйнамаштабных дысідэнцкіх твораў чытачу не адкрыта. З кніг, выдаваных у замежжы, варта адзначыць твор Зьніча (Алега Бембеля) „Роднае слова і маральна-эстэтычны прагрэс”, выдадзены ў 1985 г. у Лёндане³.

Згаданая вышэй кніга Алега Бембеля *Роднае слова і маральна-эстэтычны прагрэс* з’яўляецца не мастацкім творам, а навуковым даследаваннем, якое аўтар не меў магчымасці абараніць і апублікаваць на радзіме. Лонданскае выданне працы Бембеля трапіла на Беларусь, распаўсюджвалася сярод чытачоў з дапамогай ксераксу і стала важнай пазіцыяй беларускай дысідэнцкай літаратуры, працягваючы традыцыі такіх востра-публіцыстычных тэкстаў як *Положение*

² Гл.: *Нонканфармізм у Беларусі. 1953-1985*, т. 1, укл. А. Дзярновіч, Мінск 2004.

³ *Таталітарызм...*, с. 174.

«АПОСТАЛ НОНКАНФАРМІЗМУ». ДЫСІДЭНЦКІ ПЕРЫЯД АЛЕГА БЕМБЕЛЯ...77

в Беларусі. 1974 (1974) Генрыха Ракутовіча (псеўданім Зянона Пазняка) і *Пісьмо рускаму другу* (1977) Аляксея Каўкі.

Алег Бембель быў не толькі навукоўцам, але і паэтам: ягоныя вершы зрэдку публікаваліся ў афіцыйным беларускім друку (пад сапраўдным іменем і прозвішчам) і ў эмігранцкіх выданнях (пад псеўданімам Зьніч). Акрамя таго, ягоныя творы ананімна распаўсюджваліся ў 60-80-я гадах у асяроддзі беларускай навуковай і творчай інтэлігенцыі ў выглядзе рукапісаў і самвыдату, за што аўтар неаднаразова падвяргаўся рэпрэсіям, прымусяваму лячэнню ў псіхіятрычным шпіталі і знаходзіўся пад сталым наглядом КДБ.

Менавіта Алега Бембеля (Зьніча) можна з поўным правам назваць беларускім пісьменнікам-дысідэнтам. Праблема заключаецца ў тым, што ў кантэксце гісторыі беларускага дысідэнцтва і нонканфармізму ён вядомы выключна як аўтар навуковай працы *Роднае слова і маральна-эстэтычны прагрэс*, а ў кантэксце гісторыі беларускай літаратуры – як паэт-манах Зьніч, аўтар зборнікаў рэлігійна-патрыятычных і духоўна-медытатывных вершаў *За мурам* (2007), *Мне не цябе шкада, а тваю маці...* (2009), *Крэсіва* (2012) і інш., значная частка якіх напісана ўжо за манастырскімі сценамі (з 1996 г. ён жыве ў Свята-Успенскім Жыровіцкім манастыры, спачатку – як інак Мікалай, пасля пострыгу – як манах Іаан).

Адметнае, строга маркіраванае месца Зьніча ў гісторыі беларускай літаратуры адлюстравана ў загаловах большасці артыкулаў пра ягоную творчасць: *Зніч – манах і паэт*⁴, *Духоўна-светапогляднае вызначэнне асобы і паэзія Зьніча (Алега Бембеля)*⁵, *Да праблемы развіцця беларускай духоўнай паэзіі: творчасць Зьніча (Алега Бембеля)*⁶, *Паэтычная размовы з Богам – паэзія Зьніча (Алега Бембеля, айца Іаана)*⁷ і інш.

Мэта нашага артыкула – у гісторыка-культурным і біяграфічным кантэксце ўпершыню разгледзець раннюю, нонканфармісцкую творчасць Алега Бембеля першай паловы васьмідзесятых гадоў XX стагоддзя, якая рэалізоўвалася ў рукапісах, самвыдаце і ў эмігранцкай прэсе (газета і выдавецтва «Беларус»).

* * *

Народжаны 16 снежня 1939 годзе ў Мінску ў сям’і скульптараў Андрэя Бембеля і Вольгі Дзядок, Алег Бембель да пачатку 80-х гадоў XX стагоддзя – перыяду, які нас цікавіць – зведаў шмат выпрабаванняў на сваім жыццёвым шляху.

⁴ А. Макмілін, *Зніч – манах і паэт*, [у:] А. Макмілін, *Пісьменства ў халодным клімаце: Беларуская літаратура ад 70-х гг. XX ст. да нашых дзён*, Беласток 2011, с. 168-171.

⁵ З. Мельнікава, *Духоўна-светапогляднае вызначэнне асобы і паэзія Зьніча (Алега Бембеля)*, «Веснік Брэсцкага ўніверсітэта. Серыя 3. Філалогія. Педагагіка. Псіхалогія» 2013, № 2, с. 60-66.

⁶ Н. Twaranowicz, *Да праблемы развіцця беларускай духоўнай паэзіі: творчасць Зьніча (Алега Бембеля)*, „Studia Wshodniosłowiańskie” 2020, t. 20, s. 113-125.

⁷ В. Барысенка, *Паэтычная размовы з Богам – паэзія Зьніча (Алега Бембеля, айца Іаана)*, [у:] *Восточнославянские языки и литературы в европейском контексте*, ред. Е. Иванов, Могилев 2018, с. 309-313.

Расчараваўшыся ў прафесіі інжынера-энергетыка (скончыў чатыры курсы Энэргетычнага факультэта Беларускага політэхнічнага інстытута), захапіўся музыкай і ў 1959 годзе паступіў у Мінскую музычную вучэльню, а ў 1963 годзе – у Беларускаю дзяржаўную кансерваторыю па спецыяльнасці «фартэпіяна». Пад уздзеяннем сваёй цёткі Анастасіі зрабіўся апалагетам хрысціянскага камунізму, пісаў і распаўсюджваў сярод студэнтаў кансерваторыі мастацка-публіцыстычныя тэксты на гэтую тэму.

Пошук новых творчых формаў прывёў да ідэі злучыць паэзію, музыку і жывапіс, у выніку нарадзіўся вершаваны сцэнар, які быў прызнаны антысавецкім. Гэты тэкст у раздрукаваным выглядзе стаў як самвыдат хадзіць па руках, пакуль не патрапіў у КГБ, куды на „прафілактычную гутарку” быў выкліканы бацька Алега, вядомы скульптар Андрэй Бембель. Аўтар вымушаны пакінуць Беларусь і некалькі год працаваў выкладчыкам музыкі ў Калужскай вобл. Расіі⁸.

У адным з позніх інтэрв’ю паэт больш падрабязна распавёў пра апісаньня вышэй падзеі: пра тое, як прымусова быў адпраўлены са студэнцкай аўдыторыі ў псіхіятрычны шпіталь (распаўсюджаны спосаб барацьбы з іншадумцамі ў СССР), як бацька, народны мастак БССР, выцягнуў яго адтуль пад асабістую адказнасць і завёз да сяброў у Расію, далей ад пільнага вока беларускага КДБ⁹. Папрацаваўшы некалькі год выкладчыкам ў музычнай школе горада Таруса, Алег Бембель вярнуўся ў Беларусь, скончыў у 1969 годзе Беларускаю дзяржаўную кансерваторыю, пасля чаго захапіўся філасофіяй. Дысідэнт-іншадумец уступіў у 1970 годзе ў шэрагі Камуністычнай партыі, а ў 1971 годзе стаў аспірант Інстытута філасофіі і права Акадэміі Навук БССР. Пасля заканчэння аспірантуры ў 1974 годзе быў прыняты на працу ў Інстытут філасофіі і права на пасаду малодшага навуковага супрацоўніка.

Як згадвае паэт і мастак Адам Глобус, Алег Бембель: «заўсёды вылучаўся з натоўпу сваімі апранахамі. Па Акадэміі навук ён тупаў у салдацкіх ботах і ватоўцы»¹⁰. Сярод акадэмічных супрацоўнікаў колішні навучэнец кансерваторыі вылучаўся не толькі правакацыйным знешнім выглядам, але і выбранай тэмай даследавання: *Нацыянальнае і інтэрнацыянальнае ў мастацкай культуры*, свядомым ужываннем беларускай мовы не толькі ў працы, але і ў штодзённым жыцці, а таксама паэтычным талентам, які ён рэалізоўваў у экспромтах і з’едлівых эпіграмах. Свае вершы чытаў сябрам і знаёмым, а таксама распаўсюджваў з дапамогай самвыдату: напрыканцы сямідзесятых – пачатку васьмідзесятых гадах у асяроддзі мінскай інтэлігенцыі хадзіў па руках ананімны

⁸ Нонканфармізм у Беларусі. 1953-1985, т. 1, с. 38.

⁹ І. Карней, *80 гадоў Алегу Бембелю. Яму прапаноўвалі стаць сьвятаром у ЗША, а ён выбраў манаста ў Жыровічах*, [y:] <https://www.svaboda.org/a/30332341.html>, (12.02.2022).

¹⁰ А. Глёбус, *Сучаснікі*, [y:] <http://tv-blr.com/literature/charter/24223>, (12.02.2022).

«АПОСТАЛ НОНКАНФАРМІЗМУ». ДЫСІДЭНЦКІ ПЕРЫЯД АЛЕГА БЕМБЕЛЯ...79

машынапісны зборнік з эпіграмамі і кароткімі вершамі аўтарства Алега Бембеля. Частку з іх ён перадаў таемнымі шляхамі ў Нью-Ёрк у эмігранцкую газету «Беларус»; рэдактар Янка Запруднік у 1982 годзе апублікаваў у газеце пятнаццаць вершаў, а ў 1988 годзе, дадаўшы яшчэ адзінаццаць твораў, выдаў паэтычны зборнік Зьніча пад назвай *Рэха малітвы. Вершы з Беларусі*.

Эпіграмы малодшага навуковага супрацоўніка АН БССР Алега Бембеля не мелі шанцаў на публікацыю ў афіцыйным друку і, напэўна, вельмі раздражнялі ягоных калег, калі траплялі ім у рукі. У эпіграмах адлюстраваны крытычны погляд аўтара на стан тагачаснай савецкай навукі, на яе зўрыстычную і духоўную каштоўнасць. Даставалася і кандыдатам-пачаткоўцам і сівалосым акадэмікам, якія, на думку аўтара, так і не сталі сапраўднымі вучонымі. Асабліваю папулярнасць набыла эпіграма *Калегам-мовазнаўцам*, прысвечаная тым прадстаўнікам беларускага акадэмічнага мавазнаўства, якія атрымлівалі за вывучэнне беларускай мовы неблагі заробак, узнагароды і званні, а самі не карысталіся роднай мовай у штодзённым жыцці:

Мовазнаўцы, мовазнаўцы!..
 Мовы блудныя сыны!
 Здэцца, даў-бы ім па с...цы
 Так, каб роднай мовы-маці
 Не цураліся яны¹¹.

Падобную сітуацыю – калі ў краіне існуе Інстытут мовазнаўства, у якім беларускую мову вывучаюць з усіх бакоў дзесяткі і сотні супрацоўнікаў, а ў штодзённым жыцці, на вуліцы народ (у тым ліку гэтыя супрацоўнікі) размаўляе на іншай мове (рускай) – цяжка ўявіць у якой-небудзь іншай еўрапейскай дзяржаве. Клопат за лёс роднай мове стане адной з магістральных тэмаў у паэзіі Зьніча, а таксама – тэма русіфікацыі Беларусі як прычына занябання роднай мовы і культуры.

У некаторых эпіграмах выкарыстаны абагульненыя вобразы беларускіх савецкіх навукоўцаў (*Кандыдаты і акадэмікі, Навукоўцам-гуманітарыям, Калегам-мовазнаўцам*), але ў іншых называліся канкрэтныя прозвішчы кар’ерыстаў, прыстасаванцаў, цемрашалаў з Акадэміі Навук БССР:

Сярод кар’ерных карагодаў
 Пануе ў гнюснасьці тупой
 Культура Буславых¹², Няфёдаў¹³
 І іхняй змены маладой.

¹¹ Зьніч, *Рэха малітвы. Вершы зь Беларусі*, Нью-Ёрк 1988, с. 31.

¹² Казімір Буслаў (1914-1983) – беларускі савецкі філосаф, акадэмік АН БССР.

¹³ Уладзімір Няфёд (1916-1999) – беларускі тэатразнаўца, член-карэспандэнт АН БССР.

Такі закон жыцця не новы...
 Але праз здраду і падман,
 Ўначы рэакцыі майхровай¹⁴
 Дух адраджэнцаў сьвеціць нам!¹⁵

Трэба адзначыць, што ў «акадэмічных» эпіграмах Алега Бембеля не толькі даецца суровая ацэнка тагачаснай савецкай навукі, не толькі гучыць з'едлівая крытыка ў адрас псеўданавукоўцаў-прыстасаванцаў («прыкарытных»), як іх назвалі б маладыя літаратары з суполкі «Тутэйшыя» ў другой палове васьмідзесятых гадоў ХХ стагоддзя), але і чуецца ўласнае расчараванне аўтара ў навуковых метадах пазнання таямніц Сусвету і чалавечага быцця, усведамляецца штучнасць інтэлектуальных штудый у параўнанні з верай у Бога:

... Ў завях слоўных... у мане
 у сцыенцыйскае гардыні
 галінка мудрасці загіне,
 бы ў цэлафанавай труне...
 ...У танным мітусьлівым сьне
 цярушым нярухомасьць плыні...
 (*Навукоўцам-гуманітарям*)¹⁶

Адзначым, што паэтыка гэтай эпіграмы выразна адрозніваецца ад паэтыкі цытаваных вышэй тэкстаў: у гэтым вершы менш публіцыстыкі і сатырычнага запалу, затое з'яўляецца філасофская рэфлексія (параўнанне сутнасці гуманітарных навук з церушэннем нерухомасці плыні), запамінальны мастацкі вобраз (галінка ў цэлафанавай труне). Паэтычная натура і рэлігійныя пачуцці аўтара ўступаюць ў канфлікт з ягоным прафесійным заняткам і абраным жыццёвым шляхам савецкага навукоўцы.

13 красавіка 1982 года Алег Бембель таемна прыняў хрост на кватэры ў праваслаўнага святара Георгія Латушкі – аднаго з нешматлікіх дзеячаў праваслаўнай царквы, якія выкарыстоўвалі ў набажэнствах беларускую мову. Хросным бацькам Алега пагадзіўся быць ягоны навуковы кіраўнік і сябра, доктар філалагічных навук Уладзімір Конан. Каб зразумець спецыфічную атмасферу таго часу, варта дадаць, што ў знак удзячнасці новаахрышчаны вернік, камуніст з дванаццацігадовым стажам, напісаў свайму хроснаму бацьку рэкамендацыю для ўступлення ў Камуністычную партыю¹⁷.

¹⁴ Гульня словаў: махровай/майхровай. Абыгрываюцца прозвішча супрацоўнікаў АН БССР літаратуразнаўцы Сцяпана Майхровіча (1908-1981) і ягонага сына, філосафа Альфрэда Майхровіча (нар. у 1937 г.)

¹⁵ Зьніч, *Сярод кар'ерных карагодаў...*, Прыватны архіў Міколы Раманоўскага.

¹⁶ Зьніч, *Рэха малітвы...*, с. 30.

¹⁷ В. Чайкоўская, *Ад кампартыі да Хрыста*, [y:] <https://minds.by/articles/ad-kampartyi-da-hrysta#>. YRe0XIgzZPY, (15.02.2022).

«АПОСТАЛ НОНКАНФАРМІЗМУ». ДЫСІДЭНЦКІ ПЕРЫЯД АЛЕГА БЕМБЕЛЯ...81

У асяроддзі мінскай навуковай і творчай інтэлігенцыі 70-х – пачатку 80-х гадоў філосаф і паэт Алег Бембель быў знаяй асобай, сярод ягоных сяброў і знаёмых былі пісьменнікі Васіль Быкаў, Уладзімір Караткевіч, Алесь Разанаў, мастакі Аляксей Марачкін, Мікола Купава, Яўген Кулік, мастацтвазнаўца Зянон Пазняк. Аб’ядноўвала гэтых творцаў тое, што ўсе яны былі свядомымі патрыётамі Беларусі, знаходзіліся пад пільным наглядом КДБ і мелі ў сваёй біяграфіі непрыветныя эпізоды, звязаныя з гэтай арганізацыяй (гэтаксама, як і Алег Бембель). Зрэдку паэту здаралася апублікаваць у афіцыйным друку пад сапраўдным іменем і прозвішчам два-тры вершы нейтральнага характару, а для эпіграм і рэлігійна-патрыятычных вершаў, якія распаўсюджваліся сярод сяброў і знаёмых ў рукапісах і машынапісах, ён узяў семантычна шматзначны і запамінальны псеўданім – Зьніч.

Знаёмства з мастакамі і мастацтвазнаўцамі натхняла паэта на вершы пра архітэктурнае аблічча Мінска, пра неабходнасць захавання мастацкай спадчыны, якая знаходзілася ў катастрафічным стане. Напрыклад, Зянон Пазняк актыўна змагаўся за захаванне гістарычнага выгляду Верхняга горада і вуліцы Нямігі, пісаў гнеўныя звароты ў дзяржаўныя і партыйныя інстанцыі, у рэспубліканскія і агульнасаюзнавыя выданні (некалькі артыкулаў атрымалася нават апублікаваць), быў аўтарам навукова-папулярнай кнігі *Рэха даўняга часу* (Мінск 1985), напісанай у форме віртуальнага падарожжа па старым Мінску, які знікае на вачах абыякавых сучаснікаў. Перагукаюцца з ідэямі і пачуццямі аўтара кнігі паэтычныя радкі Алега Бембеля, калі ён параўноўвае даўняе дойлідства з дасягненнямі савецкай архітэктуры:

Чуецца – праз Бернардынцаў і Роха¹⁸ –

Подых святой таямніцы барока...

Дойлідам нашым мы шчыра ўдзячныя:

кročым з барока –

у стыль

барачны...

(*Архітэктурныя парадоксы*)¹⁹.

Як і ў «акадэмічных» эпіграмах, у «архітэктурных» эпіграмах Зьніча – лапідарны стыль, адчуваецца горкая іронія і крытычны погляд на савецкую рэчаіснасць. Побач з кар’ерыстамі ад навукі ўзнікае вобраз кар’ерыстаў ад архітэктуры, псеўдапатрыётаў, сучасных Герастратаў:

На лоўлі шчасьця і чыноў

у галіне архітэктуры

каля зьянечаных муроў –

тлум патрыётаў ўласнай шкуры...

¹⁸ Бернардынцаў і Роха – вуліцы ў Верхнім горадзе, гістарычным цэнтры Мінска.

¹⁹ *Краса і сіла. Анталогія беларускай паэзіі XX стагоддзя*, укл. М. Скобла, Мінск 2003, с. 522.

О, Менск – пакутнік, ўсё – абрыў...
 Ты – ля мяжы апошняй страты.
 Што злыдзень Марс не дарабіў,
 даробяць нэагэрастраты²⁰.

Разглядаючы дысідэнцкую паэзію Алега Бембеля і яе грамадскі рэзананс, трэба абавязкова адзначыць ролю паэта ў дзейнасці студэнцкай культурна-асветніцкай суполкі «Майстроўня», якая ўтварылася ў Мінску напачатку 80-х гадоў XX стагоддзя і стала першай нефармальнай арганізацыяй ў савецкай Беларусі. Не будучы непасрэдным удзельнікам суполкі з-за розніцы ўзросту і іншага сацыяльнага статусу, Зьніч ахвотна бярэ ўдзел у зладжаных майстроўцамі імпрэзах (Гуканне вясны, Купалле і інш.), завітвае на паседжанні суполкі пачытаць свае вершы, прыводзіць іншых паэтаў. Літаратурнымі кумірамі майстроўцаў былі ўладзімір Караткевіч і Алесь Разанаў, але яны свяцілі як пуцяводныя зоркі здалёк, а Алэг Бембель стаў для суполкі верным сябрам і, калі можна так сказаць, «прыдворным паэтам». Ва ўспамінах удзельнікаў суполкі імя Бембеля-Зьніча ўсплывае шматкроць²¹: згадваюцца сумесныя паездкі ў Заслаўе і Вязынку, удзелы ў пікетах і затрыманнях міліцыяй, прыгоды з распаўсюджваннем самвыдатаўскай літаратуры, цытуюцца па памяці (праз трыццаць гадоў!) вершы паэта.

Паводле ўспамінаў Югасі Волкавай менавіта Зьніч склаў эпіграму з нагоды нараджэння «Майстроўні» – тым разам не зласліваю, а натхнёна-ўзнёслаю:

Скрозь хмары сьвєціцца як поўня,
 Культур-шабашнікам ня роўня, --
 Майстроўня!²²

Цікавы эпизод згадвае Віктар Івашкевіч, а менавіта распавядае гісторыю стварэння аднаго з паэтычных экспромтаў Алега Бембеля ў сувязі з акцыяй майстроўцаў у абарону беларускай мовы:

Адна з акцыяў, якія мы рабілі, расьпісвалі сьцены лезунгамі „Беларусы, дзе ваша мова?“
 І мой брат пад праспэктам Машэрава насупраць кнігарні „Сьветац“ напісаў гэта.
 У чатыры раніцы. А. Бембель ішоў на сваю працу ў восем раніцы і ўбачыў, як цэткі
 мылі-шкраблі гэты лезунг. І вось ягоны верш:
 Пад Машэравым²³ як нанова
 партызанская йдзе вайна.

²⁰ Зьніч, *Рэха малітвы*, с. 23.

²¹ Гл.: с. Дубавец, *Майстроўня. Гісторыя аднаго цуду*, Радыё Свабодная Эўропы / Радыё Свабода, 2012, с. 80, 119, 160, 232, 262-263, 267-268, 295, 329, 393, 410.

²² С. Дубавец, *Майстроўня*, с. 268.

²³ Пётр Машэраў (1918-1980) – адзін з кіраўнікоў партызанскага руху ў Беларусі ў 1941-1944 гг., першы сакратар ЦК КПБ у 1965-1980 гг.

«АПОСТАЛ НОНКАНФАРМІЗМУ». ДЫСІДЭНЦКІ ПЕРЫЯД АЛЕГА БЕМБЕЛЯ...83

„Беларусы, дзе ваша мова?” –
 Патаемна пытае сьцяна²⁴.

Тацияна Шчасная ўспамінала, як Зьніч чытаў свае вершы падчас свята Гукання Вясны ў Заслаўі ў 1981 годзе, Лявон Вашко – як Алег Бембель прывёў на сход суполкі Алеся Разанава, Зміцер Саўка – пра выклік у КДБ з-за распаўсюджання копіі кнігі Алега Бембеля (характэрна, што адны майстроўцы згадваюць паэта як Зьніча, іншыя – як Алега Бембеля).

З успамінаў удзельнікаў «Майстроўні» вынікае, што паэт неаднаразова прыходзіў на сходы суполкі і чытаў свае вершы. Напэўна, гэта былі цытаваныя вышэй эпіграмы (напрыклад, пра архітэктараў-неагерастратаў), а таксама – улічваючы той факт, што аснову «Майстроўні» складалі студэнты філфака і журфака Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта – вершы пра класікаў беларускай літаратуры: Францішка Багушэвіча, Янку Купалу і Максіма Багдановіча.

Многія тагачасныя паэты прысвячалі свае вершы Багушэвічу, Купалу, Багдановічу і публікавалі іх у часопісах і аўтарскіх зборніках, але вершы Зьніча на гэтую ж тэму не мелі шанцаў на публікацыю з-за свайго рэлігійнага і «нацыяналістычнага» зместу.

Як ужо адзначалася, магістральнай для творчасці Зьніча стала тэма трагічнага стану беларускай мовы ў зрусіфікаваным беларускім грамадстве. Гэтая тэма выяўлялася і ў кароткіх сатырычных эпіграмах, і ў навуковых даследаваннях, і ў вершах паэта, прысвечаных класікам беларускай літаратуры. Працягваючы традыцыі Францішка Багушэвіча, які ў прадмове да зборніка *Дудка беларуская* (1891) першым звярнуўся да суайчыннікаў з заклікам берагчы і шанаваць родную мову як «адзежу душы» і аснову існавання нацыі, Зьніч праз сто гадоў пасля закліку Багушэвіча з горыччу канстатуе, што беларусы ў адрозненні ад сваіх суседзяў не збераглі сваю мову, адвялі ёй ролю падчаркі ў родным доме і, фактычна, перасталі існаваць як самастойная нацыя:

*Не пакідайце-ж мовы нашай
 беларускай, каб ня ўмёрлі!*

Багушэвіч

Умёрлі... заглыбілі

сум і маўчаньне...

Спраўдзілі ўсё, чым пакутаваў ты...

Горка і здзіўлена ўздых разьвітальны

слухаюць крэўныя нашы браты...

Мовы падчаркі і каралеўны,

Чаму так дзееса, што вы няроўныя?

...Доляй забранай бел-чырвона-белаю
 моўчкі Мадонна сына ахоўвае...²⁵

²⁴ С. Дубавец, *Майстроўня*, с. 263.

²⁵ Зьніч, *Рэха малітвы*, с. 20.

Звяртае на сябе ўвагу ў гэтым вершы спалучэнне нацыянальна-патрыятычных і рэлігійных матываў, што станецца найважнейшай, «фірмай» прыкметай паэзіі Зьніча. Сінтэз нацыянальна-патрыятычных і рэлігійных матываў выразна праяўляецца і ў вершы, прысвечаным Максіму Багдановіча, аўтару легендарнага зборніка *Вянок* (1914). У гэтым творы ўзнікае вобраз «стаптанага стагодзьдзямі поля» (беларуская культура), навакол пануе «ганебны здрадлівы змрок» (у сацыялістычнай краіне!), а героя аўтар мянуе прарокам нябеснай Пагоні (нацыялістычны герб Беларускай Народнай Рэспублікі), дадзеным *Богам*²⁶.

Яшчэ больш небяспечным і «шкодным» для тагачаснай камуністычна-інтэрнацыянальнай ідэалогіі з'яўляўся верш Зьніча пра Янку Купалу, дзе ў заключных радках з дапамогаю красамоўнай метафары канстатавалася каланіяльная залежнасць Беларусі ад Масквы:

...Ты чуў...
 спэрае лес асінаю сіваю...
 змоўкне вырай
 крумкачом самотным...
 самлеюць мёды
 дзьмухаўцом ачахлым...
 счарнеюць душы
 ў торбах моў чужых...
 Чаму-ж твае унукі, Янку,
 паклалі вуха –
 пад кіпцюр мядзьвежы? ..
 (Купалу)²⁷

Варта звярнуць увагу на плённае спалучэнне ў гэтым вершы востра-публіцыстычнага зместу і дасканалай мастацкай формы: асацыятыўнасць, наяўнасць яркавых метафар, адпаведны эмацыянальны настрой. Паэтыка гэтага верша, а таксама некаторых іншых ранніх вершаў Зьніча (напрыклад, цытаванай эпіграмы *Навукоўцам-гуманітарыям*) набліжае аўтара да філасофска-медытатываўнай плыні ў беларускай паэзіі, найбольш вядомым прадстаўніком якой з'яўляецца Алесь Разанаў – сучаснік і добры знаёмы Алега Бембеля. Прыналежнасць творчасці Зьніча да інтэлектуальнай паэзіі і тыпалагічную роднасць з творчасцю Алесю Разанава, першым адзначаў яшчэ ў 1988 годзе Янка Запруднік: «Сваёй творчасцый паэт працягвае й заглябляе ў беларускай літаратуры традыцыю інтэлектуальнае паэзіі, да якое з сучасных паэтаў БССР належыць арыгінальны сваймі творами Алесь Разанаў»²⁸.

Пазней беларускія крытыкі неаднаразова падкрэслівалі прыналежнасць паэзіі Зьніча да разанаўскай традыцыі. Напрыклад, Сяргей Дубавец у сваёй кнізе

²⁶ Тамсама, с. 22.

²⁷ Тамсама, с. 18.

²⁸ Я. Запруднік, *Паэзія Зьніча*, [у:] Зьніч, *Рэха малітвы...*, с. 2-3.

«АПОСТАЛ НОНКАНФАРМІЗМУ». ДЫСІДЭНЦКІ ПЕРЫЯД АЛЕГА БЕМБЕЛЯ...85

Вершы цытаваў на той самай старонцы падобныя па стылістыцы вершы Алеся Разанава, Алега Мінкіна, Зьніча і рабіў слушную выснову: «І Разанаў, і тыя, хто пайшоў ягоным шляхам, маюць найперш сэнсамі, а ня вобразамі й ня гукамі. Яны схільныя да афарызму і кароткіх вершаваных формаў»²⁹.

Адзначым, што адной з прыкметаў прыналежнасці да «разанаўскага накірунку» Сяргей Дубавец называе схільнасць аўтараў да кароткіх вершаваных формаў. І, сапраўды, ранняя, дысідэнцкая паэзія Зьніча – гэта, пераважна, кароткія эпіграмы, прысвячэнні, водгукі з канкрэтнай нагоды. У позні, рэлігійны перыяд творчасці Зьніч звяртаецца да больш буйных вершаваных формаў (саната, паэма), але з меншым поспехам: ягонага паэтычнага таленту відавочна бракуе на вялікія формы, замест паэта ў санатах і паэмах позняга перыяду прамаўляе прапаведнік і багаслоў.

Думаецца, можна гаварыць не толькі пра агульную прыналежнасць творчасці Разанава і ранняга Зьніча да інтэлектуальнай паэзіі, але і пра непасрэдны ўплыў паэзіі Разанава на паэзію Зьніча. Хаця Алесь Разанаў (1947-2021) быў на восем гадоў маладзейшы за Алега Бембеля, але як паэт склаўся значна раней, выдаўшы да пачатку 80-х гг. чатыры зборнікі: *Адраджэнне* (1970), *Назаўжды* (1974), *Каардынаты быцця* (1976), *Шлях-360* (1981). Асабліва вялікі рэзананс і ўплыў на паэтаў-сучаснікаў аказаў зборнік Разанава *Шлях-360*, дзе сярод іншых твораў змешчаны паэмы, прысвечаныя класікам беларускай літаратуры Францішку Багушэвічу і Алаізе Пашкевіч (Цётцы). Менавіта з гэтымі разанаўскімі герменеўтычнымі паэмамі – патрыятычнымі па зместу і метафарычна-асацыятыўнымі па форме – перагукаюцца вершы Зьніча, прысвечаныя беларускім пісьменнікам-адраджэнцам: Францішку Багушэвічу, Янку Купалу, Максіму Багдановічу.

У ранняй паэзіі Зьніча мы не знаходзім палітычных, выразна антысавецкіх твораў, што тлумачыцца, не толькі пагрозай крымінальнага пакарання (за антысавецкія творы, у адрозненні ад нацыяналістычных, пагражала турма), а шчырым захапленнем ідэямі хрысціянскага камунізма, якія паэт яшчэ ў юнацкія гады пераняў ад роднай цёткі Анастасіі³⁰. З іншага боку, дысідэнцтва Зьніча выяўлялася не толькі ў нацыянальна-патрыятычных і антыкаланіяльных матывах вершаў, але і ў рэлігійных ідэях, якія не віталіся ў атэістычнай краіне, якой быў СССР. Ранняя вершы паэта на рэлігійную тэму можна ўпэўнена назваць рэлігійна-філасофскімі, а не рэлігійна-прапагандысцкімі: гэта невялікія, лакалічныя тэксты, з глыбокімі, часам парадаксальнымі думкамі і асацыяцыямі:

Вякі плывуць,
 а Ён –
 раскрыжаваны,

²⁹ С. Дубавец, *Вершы*, Менск 2007, с. 62-63.

³⁰ В. Чайкоўская, *Ад кампартыі да Хрыста*, [y:] <https://minds.by/articles/ad-kampartyi-da-hrysta#.YRe0XIgzZPY>, (15.02.2022).

жывы...
 ў крыві цячэ
 цьвікоў іржа...
 і род людзкі
 лянівы
 апантаны
 ня мае сілы
 зьняць
 Яго з крыжа...³¹

Інтэлектуальна-філасофскія ўласцівасці паэзіі Алега Бембеля выявіліся не толькі ў ягоных дысідэнцкіх эпіграмах і вершах-прывячэннях, што распаўсюджваліся ў рукапісах і самвыдаце, але і ў падборцы *Шляхам сумоўя* (24 вершы) у калектыўным зборніку *Крыло*, які пабачыў свет у дзяржаўным выдавецтве «Мастацкая літаратура» у 1984 годзе. Сюды ўвайшлі філасофскія вершы, інтымная лірыка паэта – тыя тэксты, якія мелі шанец прайсці цензуру. Падборка апальнага паэта, які знаходзіўся пад наглядам КДБ, выйшла пад сапраўдным іменем – Алег Бембель – і толькі дзякуючы падтрымцы дырэктара выдавецтва Міхася Дубянецкага, намесніка галоўнага рэдактара Варлена Бечыка, загадчыка рэдакцыі паэзіі Вадзіма Спрынчана і рэдактара кнігі Леаніда Дранько-Майсюка³². На жаль, гэтая падборка засталася незаўважанай тагачаснай літаратурнай крытыкай і не згадваецца ні ў адным з навуковых артыкулаў, прысвечаных творчасці Зьніча³³.

Затое пільнае вока КДБ заўважыла выдадзеную ў 1985 годзе ў Лондане навуковую манаграфію Алега Бембеля *Родная слова і маральна-эстэтычны прагрэс* (на падставе кандыдацкай дысертацыі, якая не мела шанцаў быць абароненай і апублікаванай на радзіме) і хаця ў краіне пачыналася эпоха перабудовы і галоснасці рэпрэсіі не абмінулі аўтара і ягоных сяброў-паплечнікаў.

Аддрукаваны тэкст сваёй працы *Родная слова і маральна-эстэтычны прагрэс*, дзе даваўся аналіз моўнае сітуацыі ў Беларусі, Б. (Бембель – С. К.) аджсерыў (што ў тагачасных умовах было зрабіць вельмі складана) і раздаў знаёмым. Аляксей Каўка пераправіў тэкст у Лондан, дзе ў 1985 была выдадзена кніга. Урыўкі з тэксту зачытвалі на „Радые Свабода”. Пасля выхаду кнігі распачаўся пераслед Б. – яго пазбавілі статусу навуковага супрацоўніка і выключылі з КПСС. Рэпрэсіі абрынуліся на Інстытут, дзе быў скасаваны Сектар сацыяльнай псіхалогіі

³¹ Зьніч, *Рэха малітвы...*, с. 22.

³² Л. Дранько-Майсюк, *Памятная кніжка. Дзённік*. Прыватны архіў Леаніда Дранько-Майсюка.

³³ Свецкай, «падцензурнай» лірыцы Алега Бембеля 80-х гадоў ХХ стагоддзя, прадстаўленай на старонках дзяржаўных беларускіх часопісаў і ў калектыўным зборніку выдавецтва «Мастацкая літаратура» *Крыло* (1984), мы мяркуем прысвяціць асобны артыкул: *Краіна мі-мінор. Ранняя лірыка Алега Бембеля (Зьніча)*.

«АПОСТАЛ НОНКАНФАРМІЗМУ». ДЫСІДЭНЦКІ ПЕРЫЯД АЛЕГА БЕМБЕЛЯ...87

і эстэтыкі, дзе працаваў Б. У 1987 Б. вымушаны канчаткова пакінуць Акадэмію навук. З таго часу ён – вольны літаратар³⁴.

Шматгадовы апалагет хрысціянскага камунізму Алег Бембель канчаткова расчараўваецца ў той частцы сваіх перакананняў, якая датычыла камунізму, і ўсё больш захопліваецца хрысціянскім складнікам «дактрыны», а таксама нацыянальна-вызваленчымі настроямі, што прыкметна ўзмацняліся ў беларускім грамадстве. У 1984 годзе распалася суполка «Майстроўня», але яе традыцыі працягвала «Талака» (утварылася ў 1985 годзе), «Тутэйшыя» (утварыліся ў 1986 годзе) і шэраг іншых нефармальных суполак і культурна-асветніцкіх арганізацый. Даўні знаёмы Алега Бембеля мастацтвазнаўца Зянон Пазняк разам з краязнаўцам Яўгенам Шчамялёвым публікуюць у чэрвені 1988 года ў штотыднёвіку «Літаратура і мастацтва» артыкул *Курапаты – дарога смерці* пра масавыя расстрэлы супрацоўнікамі НКВД зняволеных ва ўрочышчы пад Мінскам. Восенню 1988 года ў Чырвоным касцёле (Дом Кіно) у Мінску ўтвараецца Таварыства памяці ахвяр сталінізму «Мартыралог Беларусі» і агучваецца ідэя стварэння Беларускага народнага фронту (заснаваны ў 1989 годзе).

Блізкі да пяцідзсяцігадовага ўзросту Алег Бембель зрэдку завітваў на пасяджэнні «Талакі» і Таварыства маладых літаратараў «Тутэйшыя», для ўдзельнікаў якіх ён ужо быў легендарнаю постаццю, з'яўляўся на вечарынах і мітынггах, арганізаваных талакоўцамі, тутэйшымі, лідэрамі Мартыралогу і БНФ, але ўжо не чытаў уголас свае вершы, саступіўшы «сцэну» маладзейшым творцам: паэту Анатолю Сысу і паэту-барду Сержуку Сокалаву-Воюшу. На лідэра «Тутэйшых» Анатоля Сыса Бембель-Зьніч аказаў вялікі ўплыў і як чалавек, і як творца: на вечарынах і мітынггах Сус чытае свае паэтычныя маналогі ад імя Апанаса Філіповіча, Алеся Гаруна, Зміцера Жылуновіча³⁵, як некалі Алег Бембель чытаў студэнцкай моладзі пачатку 80-х гадоў вершы пра Францішка Багушэвіча, Янку Купалу, Максіма Багдановіча. Анатоць Сус прысвяціў Алегу Бембелю верш *Паэт*, упершыню апублікаваны ў 1987 годзе ў штотыднёвіку «Літаратура і мастацтва», а пазней уключыны ў зборнік *Пан Лес*³⁶. Верш *Дамок у лесе* прысвяціла Зьнічу ўдзельніца суполкі «Тутэйшыя», паэтка Людка Сільнова, а пазней напісала пра Бембеля эсэ *Філософ-музыкант*, дзе згадала свае ўражанні ад канцэрта класічнай музыкі, які зладзіў Алег Бембель для сваіх сяброў³⁷. Як і на ўдзельнікаў «Майстроўні», на сяброў суполкі «Тутэйшыя» ўплывалі не толькі вершы Зьніча, але і ягоная неардынарная, пасіянарная асоба:

³⁴ *Нонканфармізм у Беларусі. 1953-1985*, т. 1, с. 38-39. Варта дадаць, што нейкі час Алег Бембель працаваў у Нацыянальным навукова-асветніцкім цэнтры імя Францыска Скарыны, заснаваным у 1991 г. Адамам Мальдзісам.

³⁵ Пра паэтычныя маналогі Анатоля Сыса гл.: S. Kowalow, „*Тэатр аднаго паэта*”. *Паэтычныя маналогі Анатоля Сыса*, „*Slavia Orientalis*” 2020, t. LXIX, nr 3, s. 515-529.

³⁶ А. Сус, *Пан Лес. Вершы*, Мінск 1989, с. 36.

³⁷ Л. Сільнова, *Крыштальёвы сад*, Мінск 2007, с. 46-50.

Зьніч – безумоўна, адметная зорка на сцягнелым небасхіле сучаснай беларускай паэзіі. Ён увесь час у руху, сыходзіць – як знічка, толькі мужчынскага роду, – з нябёс да Зямлі, паўтараючы шлях Хрыста. Ён мяняецца, пакідаючы за сабой зыркы метыарытны хвост – шлейф тлумачэнняў, здагадак, інтэрпрэтацый. Паэт?.. філосаф?.. дысідэнт?.. грэшнік?..³⁸

У асяроддзі творчай інтэлігенцыі другой паловы васьмідзесятых гадоў Алег Бембель меў імідж самотніка-дзівака, «белай вароны» з прычыны парадак-сальнага, як многім здавалася, спалучэння нацыянальна-адрэджанскіх поглядаў і глыбокай хрысціянскай веры ў яе праваслаўным варыянце, што ў беларускіх нацыянал-радыкалаў асацыяваўся з расійскім шавінізмам. Як слухна заўважыў журналіст, філосаф, а цяпер праваслаўны святар Юрась Залоска: «Алег быў на-кшталт юродзівага як у культурным жыцці, так і у паэзіі: яго ніхто не ўспрымаў за „нармальнага” адрэджэнца (з-за рэлігіі) і за нармальнага паэта (таксама з-за рэлігіі)»³⁹.

Знаходзячыся дзесяцігоддзямі ў шпонах савецкай цэнзуры, вымушаны распаўсюджаць свае вершы ў рукапісах і самвыдаце альбо прыстасоўвацца да цэнзурных вымаганняў у рэдкіх выпадках публікацыі ў афіцыйным друку, Зьніч у 1988-1989 гадах нарэшце вырываецца з-пад нагляду савецкіх цэнзараў, публікуючы адразу тры паэтычныя зборнікі ў недзяржаўных выдавецтвах: у Нью-Ёрку і Беластоку выходзяць кнігі *Рэха малітвы. Вершы з Беларусі і Саната ростані*, а ў Мінску, як дадатак да часопіса «Праваслаўная думка», зборнік *Малітвы за Беларусь. Першы зборнік на радзіме*. Узяўшы пад увагу факт уступлення Алега Бембеля ў снежні 1989 годзе ў шэрагі Саюза пісьменнікаў БССР, можна разглядаць 1989 год як заканчэнне дысідэнцкага перыяду ў творчасці паэта.

У прадмове да зборніка *Рэха малітвы. Вершы з Беларусі* Янка Запруднік наступным чынам тлумачыў чытачам генэзіс кнігі, яе назву і структуру:

Вершы былі напісаныя ў Менску ў 1981 годзе. Аўтар іхны, чалавек сярэдняга веку, жыве й цяпер у БССР. Творы ягоныя, восем рукапісных лісткоў, дайшлі да рэдакцыі «Беларуса» навакольнымі шляхамі й друкуюцца бязь ведама й згоды аўтара.

Загаловак гэтай кніжыцы (захоўваючы ў ёй парадак вершаў згодна з рукапісам) далі мы самі, назваўшы зборнік загаловакам першага вершу – «Рэха малітвы»⁴⁰.

Зборнікі *Саната ростані* і *Малітвы за Беларусь* складзены з вершаў больш позняга перыяду, іхні змест, як і змест усіх пазнейшых зборнікаў Зьніча, выдадзеных у праваслаўных выдавецтвах – падкрэслена рэлігійны, праваслаўна-

³⁸ Тамсама, с. 46.

³⁹ Ю. Залоска, *3 паслушнікам Жыровіцкага манастыра Алегам Бембелем гутарыць Юрась Залоска*, «Крыніца» 1999, № 8 (55), с. 3-5.

⁴⁰ Я. Запруднік, *Паэзія Зьніча*, с. 2.

«АПОСТАЛ НОНКАНФАРМІЗМУ». ДЫСІДЭНЦКІ ПЕРЫЯД АЛЕГА БЕМБЕЛЯ...89

-апалагетычны, што дало падставы літаратуразнаўцу і паэту Яну Чыквіну трапна назваць Зьніча прадаўжальнікам традыцыі кансерватыўна-дагматычнага пратапопа Авакума, з дзвюх плыняў у беларускай паэзіі – паскалеўскай і авакумаўскай – залічыць творчасць Зьніча да другой з іх⁴¹.

І сапраўды, у характары і ў жыццёвай пазіцыі Алега Бембеля было нешта ад характара і перакананняў нязломнага пратапопа Авакума, якога можна лічыць першым расійскім дысідэнтам. У сваю чаргу беларускага паэта Зьніча, які ў сваёй творчасці адметным чынам спалучаў хрысціянскую апалагетыку з апалогіяй і абаронай роднай мовы і нацыянальнай культуры ў зрусіфікаванай, саветызаванай Беларусі, можна вобразна назваць апосталам нонканфармізму.

Некалькі дзесяткаў эпіграм і невялікіх вершаў Зьніча ранняга перыяду, разгледжаныя ў гэтым артыкуле, напэўна, губляюцца сярод сотняў пазнейшых вершаваных тэкстаў паэта са зборнікаў *Саната ростані*, *Малітвы за Беларусь*, *За мурам*. *Саната вяртання ў чатырох частках*, ...*Між тэктанічных пліт*. *Саната ўваскрашэння ў чатырох частках* і інш. Але ў гісторыі беларускай літаратуры яны займаюць унікальнае месца, як рэдкі прыклад дысідэнцкай, нонканфарміскай паэзіі канца сямідзесятых – пачатку васьмідзесятых гадоў XX стагоддзя і як адметны, шмат у чым парадаксальны, пачатак творчага шляху аднаго з найбольш вядомых прадстаўнікоў рэлігійнай паэзіі Беларусі.

References

- Barysyenka V., *Paetychnaya rozmovy z Boham – paeziya Z'nicha (Alyeha Byemybelya, aytsa Iaana)*, [u:] *Vostochnoslavjanskiye yazyki i literatury v evropeyskom kontekste*, red. E. Ivanov, Mogilev 2018.
- Byemybel' A., *Shlyakham sumowya*, [u:] *Krylo. Zbornik vyershaw*, ukl. L. Dran'ko-Maysyuk, Minsk, 1984.
- Chaykowskaya V., *Ad kampartyi da Khrysta*, [u:] <https://minds.by/articles/ad-kampartyi-da-hrysta#.YReOXIgzZPY>.
- Chykvyn Ya., „*Paskalyewski*” i „*avakumawski*” *shlyakhi razvitsystya byelaruskay paezii*, [u:] *Shlyakhi pa pramoj chasu. Da historyi byelaruskaye litaratury Pol'shchy. 1958-2008 hh.*, red. Ya. Chykvyn, Bialystok 2007.
- Hlyobus A., *Suchasniki*, [u:] <http://rv-blr.com/literature/charter/24223>.
- Dubavyets S., *Vyershy*, Myensk 2007.
- Dubavyets S., *Maysrownya. Historyya adnaho tsudu*, Radyyo Svobodnaya Ewropy / Radyyo Svoboda, 2012.
- Dran'ko-Maysyuk L., *Pamyatnaya knizhka. Dzyonnik. 1984*. Pryvatny arkhiw L. Dran'ko-Maysyuka.
- Karnyey I., *80 hadow Alyehu Byemybelyu. Yamu prapanowvali stats' s'vyatarom u ZSHA, a yon vybraw manastva w Zhyrovichakh*, [u:] <https://www.svaboda.org/a/30332341.html>.

⁴¹ Я. Чыквін, “Паскалеўскі” і “авакумаўскі” шляхі развіцця беларускай паэзіі, [u:] *Шляхі на прамой часу. Да гісторыі беларускае літаратуры Польшчы. 1958-2008 гг.*, рэд. Я. Чыквін, Беласток 2007, с. 191.

- Kowalow S., „*Teatr adnaho paeta*”. *Paetychnyya manalohi Anatolya Sysa*, „Slavia Orientalis” 2020, t. LXIX, nr 3.
- Krasa i sila. Antalohiya byelaruskay paezii XX stahoddzya*, uklad. M. Skobla, Minsk 2003.
- Makmilin A., *Pis'myenstva w khalodnym klimatsye: Byelaruskaya litaratura ad 70-kh hh. XX st. da nashykh dzyon*, Białystok 2011.
- Myel'nikava Z., *Dukhowna-svyetapohlyadnaye vyznachennyye asoby i paeziya Z'nicha (Alyeha Byembyelya)*, «Vyesnik Brestskaha wniversiteta. Syeryya 3. Filalohiya. Pyedahohika. Psikhalohiya» 2013, № 2.
- Nonkanfarmizm u Byelarusi. 1953-1985*, t. 1, uklad. A. Dzyarnovich, Minsk 2004.
- Tatalitaryzm. Kurs lyektsyyaw*, uklad. A. Antsipyenka, Myensk 2007.
- Sil'nova L., *Kryshhtalyovy sad. Kniha krytyki*, Minsk 2007.
- Sys A., *Pan Lyes. Vyershы*, Minsk 1989.
- Twaranowicz H., *Da prablyemy razvitstysya byelaruskay dukhownay paezii: tvorchasts' Z'nicha (Alyeha Byembyelya)*, „Studia Wschodniosłowiańskie” 2020, t. 20.
- Zaloska Yu., *Z paslushnikam Zhyrovitskaha manastyra Alyeham Byembyelyem hutaryts' Yuras' Zaloska*, «Krynitsa» 1999, № 8 (55).
- Zaprudnik Ya., *Paeziya Z'nicha, [u:] Z'nich, Rekha malityv. Vyershы z' Byelarusi*, New York 1988.
- Z'nich, *Rekha malityv. Vyershы z' Byelarusi*, New York 1988.
- Z'nich, *Syarod kar'yernykh karahodaw...* Pryvatny arkhiv Mikoly Ramanowskaha.

NOTA O AUTORZE

Siergiej Kowalow – prof. dr hab., Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Instytut Językoznawstwa i Literaturoznawstwa, Katedra Literaturoznawstwa Słowiańskiego. **Monografie:** *Як пакахаць ружу: Маладая беларуская паэзія 80-х гг.*, Мінск 1989; *Партрэт шкла. Літ.-крыт. артыкулы*, Мінск 1991; *Героіка-эпічная паэзія Беларусі і Літвы канца XVI ст.*, Мінск 1993; *Станаўленне польскамоўнай паэзіі ў полілінгвістычнай літаратуры Беларусі эпохі Рэнесансу*, Мінск 2002; *Шматмоўная паэзія Вялікага Княства Літоўскага эпохі Рэнесансу*, Мінск 2010; *Літаратура Вялікага Княства Літоўскага пачатку XVI – XVII стст.: феномен памежжа*, Мінск 2011; *Пачвара ў рэліктавым лесе. Літаратура. Тэатр. Крытыка*, Мінск 2013; *Покोलение RU белорусской драмы: контекст–тенденции–индивидуальности* (we współautorstwie z: И. Лаппо, Н. Русецкая), Lublin 2020.

ORCID: 0000-0003-1717-9070

Email: skowalow@wp.pl